Session @ 2018-19

60

सामाजिक चळवळआणी माध्यमांची भूमिका

प्रा. डॉ. रमेश एम. घोनमोडे
समाजशास्त्र विभाग प्रमूख,
नूतन आदर्श महा. उमरेड

१. आधुनिक दळणवळण व संचाराची साधने :

भारतातील समाजसुधारणा चळवळीने सहाय्यक ठरलेल्या घटकांमध्ये दळणवळण व संचारमाध्यमे हे प्रथम क्रमांकाचे साधन ठरले आहे. इंग्रजांनी या देशात व्यापार आणि वाणिज्य वाढविण्यासाठी व त्याला व्यवस्थित गती देण्यासाठी दळणवळणाची साधने जसे : रस्ते, रेल्वे, जहाजे, संचारमाध्यमे जसे : तार, टेलिफोन आणि अन्य साधने विकसित केली. परिणामी इंग्रजांना त्याचा पुरेसा आर्थिक व राजकीय लाभ मिळाला. परंतु त्यासोबतच भारताच्या विभिन्न प्रदेशातील पारस्परिक दूरत्व कमी झाले आणि संपूर्ण भारतात शांततापूर्ण मार्गाची राजकीय एकता प्रस्थापित झाली. यामुळेच समाज सुधारणा चळवळी चालविण्यात मदत झाली. कारण अशांतता व अव्यवस्था असलेल्या वातावरणात समाज सुधारणेच्या आवश्यकतेप्रति लोकांचे लक्ष अधिक आकर्षित केल्या जावू शकत नाही. सोबतच आधुनिक दळणवळणाची साधने व संचार माध्यमांनी समाज सुधारकांसाठी दूरदूरच्या लोकांच्या विचारांशी परिचय होत गेला. त्याचा फायदा घेवून आपले विचार दूरवर पसरविणे शक्य झाले आहे. आजतर या साधनांमूळे व मोबाईलच्या क्रांतीमूळे संपूर्ण जग एक झाले आहे. त्यामुळे दूरवर पसरलेल्या लोकांना वैचारिकदृष्टया एकत्र आणून जनमत सकारात्मक करणे शक्य झाले आहे.

२. पाश्चात्य संस्कृती व आदर्श :

समाजिक सुधारणा चळवळीच्या दृष्टीने पाश्चात्य संस्कृती व आदर्श हा दुसरा महत्वपूर्ण घटक आहे. भारताचे पाश्चात्य देशांशी संपर्क वाढल्यामुळे भारतीयांमध्ये पाश्चिमात्य संस्कृती व ज्ञान — विज्ञानाचा प्रसार झाला. यामुळे अनेक भारतीय लोकांचे डोळे उघडले. जुने ते सोने समजून परंपरागत कुप्रथांना जोपासण्याच्या विचारांना खिंडारे पडली व अशा कुप्रथांना टाकून समाज सुधारणांच्या चळवळीत भाग घेवू लागले. तसेच भारतात झालेल्या काही इंग्रज अधिकाऱ्यांनी व विद्वानांनी जसे : डेविड हेअर, लॉर्ड मेकाले, कैरी इत्यादींच्या विचारांमूळे भारतात अधिकाधिक लोकांमध्ये सामाजिक, राजकीय, धार्मिक विचारांवर फार महत्वपूर्ण प्रभाव पडला आणि त्यातूनच समाज सुधारणेच्या आवश्यकतेप्रति एकप्रकारची जागरूकता निर्माण झाली. अशा जागरूकतेचा प्रसारच समाज सुधारणा आंदोलनास बळ प्रदान करीत असतो.

३. खिश्चन मिशनऱ्यांचा प्रभाव :

भारतातील समाज सुधारणा चळवळींचा विचार करताना खिश्चन मिशनऱ्यांच्या कार्याचा अस्वीकार करता येणार नाही. एकोणविसाव्या शतकात अनेक मिशनरी युरोप, कॅनडा, अमेरिका इत्यादी देशातून भारतात आले. वास्तविक त्यांचा मुख्य उद्देश खिश्चन धर्माचा प्रसार करणे हा होता. हा उद्देश पूर्ण करण्यासाठी ते भारतातील लोकांच्या निकट संपर्कात आले आणि आपल्या सेवेद्वारे येथील लोकांना प्रभावित केले. त्यासाठी त्यांनी या देशाच्या विविध व [illegible] ात विद्यालये, रूग्णालये, अनाथालये, इत्यादी सुरू केली. याचे प्रामुख्याने दोन प्रभाव झाले. प्रथम म्हणजे मिशनऱ्यांचा प्रचारामुळे सामान्य जनतेमध्ये एक नवीन चैतन्य व जागृतीची लहर निर्माण झाली व समाज सुधारणेच्या महत्वाचे अनुभव घेवू लागले. तर दुसरे म्हणजे खिश्चन मिशनऱ्यांच्या धर्मासंबधीच्या प्रचाराला थोपविण्यात तथा हिंदू धर्माच्या रक्षणासाठी एक नवीन चळवळ उभारण्याची गरज निर्माण झाली की ज्याचा उद्देश हिंदू धर्मातील अनिष्ट प्रथा टाकून चांगल्या बाबींना नवीन स्वरूपात जनतेसमोर ठेवणे व भारतीय संस्कृतीच्या महानतेचे ज्ञान लोकांना करून देणे आवश्यक झाले.

४. भारतात छापखान्यांची प्रगती :

भारतीय समाजात मुद्रणकार्याची सुरूवात अथवा छापखान्याची सुरूवात ही बाब म्हणजे समाज सुधारणा चळवळीला विकसित व विस्तृत करण्याचे महत्वपूर्ण कारण मानले जाते. इंग्रजांचे सरकार या देशात प्रस्थापित झाल्यानंतर मुद्रणालयाचा विकास फार शीघ्रगतीने झाला.

ASSISTANT PROFESSOR
NUTAN ADARSH ARTS,COM &
SMT. M.H.WEGAD, SCIENCE COLLEGE, UMRED - NAGPUR

Dr. Sushil G. Kingalwar
Associate Professor
N.A. Arts, Com. & Smt. M.H. Wegad Science College, UMRED

ISSN 2231-1629

Knowledge Resonance

(A half yearly National Peer Reviewed Research Journal)

Vol. 8 No. 1 Jan-July 2019

CONTENTS

1. सेवानिवृत्त वृद्ध स्त्रियांना निवृत्तीनंतर येणाऱ्या कौटुंबिक समायोजनच्या समस्या 02
लक्ष्मी सीताराम डाखोळे

2. अहिंसेचे पुजारी महात्मा गांधी 06
प्रा. डॉ. राजू भाऊरावजी खरडे

3. मुद्रित माध्यमातील व्यावसायिक बदल 09
प्रा. मनिषा सुभाष मोहोड

4. महानुभाव पंथात स्त्रियांचे स्थान 13
डॉ. प्रीती किशोर उमाठे

5. जात आणि लिंग विषमता 16
डॉ. प्रशांत रामदासजी राऊत

6. अर्थव्यवस्थेतील महिला उद्योजिकांची भूमिका 20
डॉ.भारती सुदर्शन गोस्वामी

7. "ग्रामीण विकासात प्रसार माध्यमांची भूमिका" 24
प्रा. विनोद बी. खेडकर

8. नागपूरातील म्हाडाच्या निम्न व मध्यम उत्पन्न गटातील
गाळयांचे गृहआयोजन सिंद्धांतानुसार तुलनात्मक अध्ययन 28
डॉ. सुजाता एस. साखरे

9. भारतीय महिलाओं की आधुनिक समस्या और समाधान 34
प्रा. अशोक जानवे

10. Economic position of women in the workplace 38
Dr. Mugdha Deshpande

11. Library Knowledge Management 42
Dr Sunil Kundlik Jadhav,

12. A Comparative Study Of Nutritional Status Of Children (Age 3 - 6)
Under The ICDS And Non ICDS Schools In Nagpur City 44
Dr. Sadhana K. Karhade

ISSN 2231-1629
Knowledge Resonance

जात आणि लिंग विषमता

डॉ. प्रशांत रामदासजी राऊत
सहायक प्राध्यापक नूतन आदर्श कला, वाणिज्य आणि
श्रीमती म.ह.वेगड विज्ञान महाविद्यालय, उमरेड

जातीय विषमता

जगामध्ये भारत हा असा एकमेव देश आहे की, जिथे अठरा पगड जाती आहे, जातीची विविधता आहे किंबहुना पोट जाती अगणित आहे. 'दर बारा कोसावर एक जात बदलते' हे जे म्हटल्या जाते ते खरे आहे. जातीच्या निर्मितीचे मुळ कारण हे वर्ण व्यवस्था आहे असे म्हटल्यास वावगे ठरणार नाही. जेव्हा या पृथ्वीचा जन्म झाला तेव्हा पाणी पुढे वनस्पती व कालांतराने माणूस अशी साखळी आपल्याला दिसते. माणूस आदीम अवस्थेत असताना पासून त्याची पुढे उत्तरोत्तर सामाजिक, सांस्कृतिक, भाषिक प्रगतीं होताना समुदायाची निर्मिती किंवा गटाची निर्मिती झाली. तो शिल्पकाम, मूर्तिकाम, लोखंडकाम, सुतारकाम इत्यादी कामे करू लागला व त्या कामात प्रावीण्य मिळवू लागला. ही सर्व माणसे एकाच धरतीवर एकच वेषभूशा असलेली व एकच जीवन शैलीत वावरणारी त्यांच्या काम करण्याच्या भूमिकेमुळे थोडी वेगवेगळी दिसायला लागली व कालांतराने पुढे लोक त्यांना त्यांच्या कामावरून ओळखू लागले आणि संबोधित करू लागले व जातीचा उगम झाला आणि वर्ण व्यवस्थेने हे काम अजूनच दृष्ट केले. एवढे दृष्ट केले की, आज जातीला जा म्हटले तरी ती जात नाही. ती जात जन्मापासून मृत्यु पर्यत व्यक्तीला चिकटून राहते.

जातीची उत्पत्ती पाहताना 'जन' या धातुपासून जात निर्माण झाली. अर्थात हा शब्द 'जें' या पोर्तुगीज शब्दापासून तयार झाल्याचे मानले जाते. जातीव्यवस्थेचा विचार करता प्राचीन काळापासूनचे अस्तित्व मान्य करावे लागेल. आपल्या ऋग्वेदात म्हटल्या प्रमाणे

अर्थात ब्राहमण मुखातून, क्षत्रीय बाहुतून, वैष्य जांघेतून तर शुद्र पायातून जन्मास आल्याचे म्हटले जाते. ह्या कडक निर्बंधाने जातीची उतरंड निर्माण केली. वर्ण व्यवस्थेमूळे ब्राहमण, क्षत्रिय, वैष्य आणि शुद्र असे चार स्तर निर्माण झाले व त्यात जातीची विभागणी झाली. तेथूनच जातीय विशमतेला सुरूवात झाली. आज जो तो जाती नूसारच परस्परांशी वागताना, बोलताना व जगताना दिसतोय. जाती विशमतेने एवढा उंच कळस गाठला की, लोक सुरूवाती पासून बोलणाऱ्याची जात माहीत करून घेण्याचा प्रयत्न करतात व त्या नुसारच बोलणाऱ्याची जात माहीत करून घेण्याचा प्रयत्न करतात व त्यानुसारच त्याच्याशी भलेबुरे वागण्याचा निश्चय करतात किंबहुना आडनावा वरून जात कळली नाही तर आईकडील, मामाकडील माहिती विचारून जातीपर्यंत पोचण्याचा दुराग्रह करतात व नंतरच पुढचे पाउल टाकतात एवढी जातीय विशमता नव्हे तर किळस येईल अशा भावना आज समाजात फोफावताना दिसतात. जात ही जन्माने मिळते, ती कर्माने मिळत नाही ही सर्वात मोठी शोकांतिका आहे. कदाचित युरोप खंडातील देशांपेक्षा भारत दोनशे वर्षांनी मागे राहण्याचे हेही एक कारण आहे.

जातीमुळे प्रत्येकजण एकमेकांषी स्वतःच्या जातीचा दाखला देत कनिष्ठ-वरिष्ठ भावनेने वागण्यात लोकांना धन्यता वाटते याचे आश्चर्य वाटते. जातीची निर्मिती, वर्ण व्यवस्था, धर्मकारण आणि हुकूमशाही वृत्ती या सर्वांमुळे माणसा-माणसांना एकमेकांशी माणूसकीने न वागायला शिकवून, वचकून व हटकून वागण्याचे जे अयोग्य संस्कार लोकांच्या हृदयात व मेंदूत पेरल्या गेले हे त्याचे मूळ कारण आहे.

78) सामाजिक माध्यम आणि अभिव्यक्ती स्वातंत्र्य
प्रा. संतोष ए. कावरे, चंद्रपुर || 321

79) जनसंवाद आणि सामाजिक माध्यमांचा भारतीय समाजावर प्रभाव नव—सामाजिक...
प्रा.कामराज आर. रामटेके, भंडारा || 323

80) शेतकरी आत्महत्या आणि वृत्तपत्रांची भूमिका
प्रा. डॉ. सुनिल प्रल्हाद गायगोळ, अकोला || 326

81) समाज माध्यमांची ओळख आणि आयटी सेलचे कार्य
डॉ. एस. डी. दहिकांबळे, उमरी जि. नांदेड || 333

82) कुटुंब विवाह व आप्त संबंधावर होणारा सामाजिक माध्यमांचा परिणाम
प्रा. सुधाकर माटे, उमरेड || 336

83) स्त्री अत्याचार—सामाजिक प्रसार माध्यमांची भूमिका
डॉ. अजय के. मेश्राम || 343

84) प्रसारमाध्यमे आणि बदलते जीवनप्रवाह
प्रा. मोनाली य. बहादूरे, उमरेड || 345

85) प्रसारमाध्यमे आणि सामाजिक परिवर्तन
डॉ. वैशाली उगले, प्रा. सुरेश पवार, वर्धा || 348

86) भारतीय समाज विकासात प्रसारमाध्यमाची भूमिका
प्रा. संजय किसनराव चव्हाण, चंद्रपूर || 351

87) समाजिक माध्यमे आणि समाज
प्रा. प्रविण बी. गोहणे, गडचिरोली || 355

88) प्रसार माध्यमे, समाज माध्यमे आणि बदलते जीवन प्रवाह
प्रा. डॉ. गणेश ए. पोटे, अकोला || 357

89) प्रसारमाध्यमे आणि बदलते जीवनप्रवाह : शहरीकरण
डॉ. प्रा. संतोष मेंढेकर, नागपूर || 360

90) आधुनिक सामाजिक समस्यांच्या निर्मितीमध्ये प्रसारमाध्यमांच्या भूमिकेचे ...
प्रा. अमरिश एस. गावंडे, अकोला || 362

https://sites.google.com/site/vidyawartajournal http://www.vidyawarta.blogspot.com

हरविलेले असतात त्यामुळे त्या लोकांनी व्हाटस् अॅप ग्रुपवर फोटो टाकल्याचे दिसून येते. त्यामुळे संबंधित कुटूंबावर मानसिक आघात फार मोठ्या प्रमाणात झाला. अनेक लोकांपर्यंत व दुरवर संबंधित पिडीत मुलींचे फोटो व्हायरल झाले. त्याचा परीणाम जबरदस्त मानसिक आघात अत्याचारीत कुटूंबावर झाले आहे. परंतु ही घटना कोणत्याही राष्ट्रीय स्तरावरून प्रसारित होणाऱ्या न्युज चॅनलवर दाखविण्यात आली नाही. त्यावरून न्युज चॅनल कशापद्धतीने कार्य करतात याचे उत्तम उदाहरण ही घटना आहे.

अनेक अत्याचारी स्त्रीयांना बदनाम करण्याचे कार्य आजच्या युगात सामाजिक माध्यम करीत असल्याचे दिसून येते. २० व्या शतकात समाजामध्ये (व्हाटस्अॅप, फेसबूक, ट्विटर, इन्स्टाग्राम, ब्लॉग्स) महत्त्वाची मानली जाते. लोकशाही मुल्यांची आणि आदर्शांची उभारणी करून समाजाधिष्ठीत समाज निर्माण करणे ही क्षमता प्रसार माध्यमाची आहे. पण अलीकडे सामाजिक माध्यमांची भुमिका व त्यांच्या जबाबदाऱ्या यांचेवर प्रश्नचिन्ह निर्माण झाले आहे. सामाजिक माध्यमाचे नैतिक विश्व बदललेले आहे. सामाजिक प्रसार माध्यमे आणि वास्तव यांचा संबंध तुटत चाललेला आहे. माहितीची वाहक असलेले जनसंवाद आणि सामाजिक माध्यमं समाजिक बांधीलकी जोपासत नाहीत. सामाजिक प्रसार माध्यमाद्वारे मुद्दाहून पसरविल्या जाणाऱ्या अफवा, फेक व्हिडीओ, फेक फोटो, फेक न्युज यांच्याद्वारे समाजाची दिशाभूल होत आहे.

संदर्भ :—

१. आगलावे डॉ. प्रदीप, भारतीय समाज संरचना आणि समस्या श्री. साईनाथ प्रकाशन, नागपुर २००३
२. बघेल डॉ. किरण, सामाजिक विघटन एवं अपराध शास्त्र कैलाश पुस्तक सदन, भोपाल
३. माखरे डॉ. सिमा, स्त्रीयांच्या न्यायाचा प्रश्न सिमा प्रकाशन, नागपुर
४. माखरे डॉ. सिमा, भरारी सिमा प्रकाशन, नागपुर
५. आहुजा, राम सामाजिक समस्यायें रावत पब्लिकेशन, जयपूर

❑❑❑

84

प्रसारमाध्यमे आणि बदलते जीवनप्रवाह

प्रा. मोनाली य. बहादूरे
समाजशास्त्र विभाग,
नुतन आदर्श कला, वाणिज्य आणि
श्रीमती म.हे. वेगड विज्ञान महाविद्यालय, उमरेड

सारांश

जगाचा विकास झपाट्याने होत चालला आहे. जगातील कोणत्याही एखाद्या भागाच्या विकासासाठी जगाच्या सर्व कानाकोपऱ्यांतील माहिती असणे आवश्यक आहे. माहिती ही विभिन्न स्वरुपाची असते व ती एकमेकांना कळविली जाते. माहिती ही ज्ञानस्वरुप असल्याने ती प्रत्यक्ष किंवा इलेक्ट्रॉनिक माध्यमांव्दारे लोकांना कळविली जाते. माहितीची क्षेत्रे प्रचंड प्रमाणावर विस्तारित असुन त्याची माहिती इतरांना अतिशय जलद गतीने करुन देणे अगत्याचे आहे. एकमेकांच्या विभिन्न स्वरुपाच्या गरजांची माहिती करुन घेवून त्यांच्या पुर्तिसाठी सहकार्य निर्माण करण्याच्या दृष्टीने जनसंवाद अपरिहार्य आहे. तंत्रज्ञानातील प्रगती आणि संपर्क साधनांच्या संदर्भातील अनेक नवनव्या संशोधनांमुळे जनसंवादाची माध्यमांची व्याप्ती अपरिमीत अशी वाढली आहे. देश आणि जगातील लोकांना माहिती पुरविणाऱ्या संपर्क साधनांनात व्यापक अर्थाने जनसंपर्क / जनसंवाद माध्यम असे म्हटले जाते.

मानवा व्यतिरिक्त अन्य प्राण्यांच्या बाबतीत अस्तित्व व सातत्यासाठी संवेदनशील संपर्क पुरेसा नाही. तर शाब्दिक (verbal) व विनशाब्दिक (non verbal) संवादाची आवश्यकता आहे. भाषा एक शाब्दिक साधन म्हणुन तर हावभाव, आवाज, चिन्हे इत्यादी विनशाब्दिक संपर्क साधने म्हणुन मानवी जीवनाच्या सर्वच क्षेत्रात अतिशय महत्वाची भुमिका पार पाडत आहेत. परिसंवाद, बैठक, फॅशन शो, धार्मिक मिरवणूक

VOLUME - VIII, ISSUE - I - JANUARY - MARCH - 2019
AJANTA - ISSN 2277 - 5730 - IMPACT FACTOR - 5.5 (www.sjifactor.com)

4. Impact of Indian Philosophy on Indian Poetics

Dr. Vinay Kumar Upadhyay
Associate Professor & Head, Department of Sanskrit, Nutan Adarsh College, Umred, District-Nagpur, Maharashtra.

Abstract

Sridhara, a commentator of Mammata's Kavya-Prakash quotes a very important verse from Bhatta Tota's Kavya-Kautuka which distinguishes between philosophy and poetry:-

There are two paths of the goddess of speech (Sarasvati) : One is philosophy(shastra) and the other is poetry(kavi-karma,i.e.kavya).The first of these two arises from intellect(pradnya) and the second from creative or artistic imagination(pratibha).

Eastern scholar's speculation in the field of semantics registered a high watermark.The grammarians,logicians and the mimamsists each made the quota of contributions which though sharply opposed to one another are remarkable for their wonderful consistency and logical cogency. The projections of Bhartrihari,the great grammarian-philosopher are of profound importance not only the linguistic speculations of Indian Philosophers but also for the linguistic theory of the entire world,both East and West.

The theory of natural relationship between words and meaning is rejected by the logicians and they believe that it is by the conventional significance that the meaning of a word is understood. According to the logicians, convention (sanketa) is governed by God's will.The Mimaamsa type of definition lays stress on the necessity of mutual expectancy among words in a sentence in order to bring about the unity of idea. Mimamsists associate convention with the class characteristic.The Buddhist logicians like Dinnaaga (AD450), Dharmakriti (AD600), Saantaraksita (750) and Ratnakiirti (AD1000) have also discussed the problem of meaning.

No activity in a society can remain unaffected by the Philosophy of that society, be it a literary, or social or cultural or scientific activity. The entire thinking process gets affected or modelled by the Philosophy that the society cherishes at a particular time. How can then the Indian Poeticians remain unaffected by Indian Philosophy? Indeed, they have not remained so. Even a cursory look at the texts of Indian Poetics will bear testimony to this observation.We are mainly interested in knowing what place, according to the Sanskrit thinkers,Logic has in poetry

ROLE OF "NAAC" IN SHAPING HIGHER EDUCATION

Dr. Vinay Kumar Upadhyay
IQAC Co-ordinator
Nutan Adarsh Arts, Commerce & SMT.M.H. Wegad Science College,Umred-441203 District-Nagpur(Maharashtra)
E-mail ID- upadhyayvinaykumar@gmail.com
Mobile No- 9766063386

Abstract: - *For any nation, a quality & sound education system is inevitable & indispensable for its overall growth and development. The time has come to look for new avenues for effective education with respect to all, imparting new life skills. The utmost aim of education is to impart the way to live life by developing high rank of intelligence which can deal with reality and be ready for consequences. The need to teach a segregated conceptual thinking process which had led many discoveries in past and think upon necessities and draw their way, a way how to think rather what to think. And while India might have made many a stride in several other sectors, education still reels under many problems, from a solid vision to effective execution of plans whose foundation have been laid for decades. With the advent of technology though, things are slowly changing for the better and the wheels of progress seem to be moving in the right direction. Yet, it would be pre- mature to think that digital education can solve the problems that plague the Indian education landscape. In a country where parents and even students have still not embraced technology to the fullest, only a seamless blend of technological and traditional pedagogical tools cannot create a palpable impact on the way education is consumed. The present paper is a modest attempt to analyses the aim, objective, role & impact of NAAC regarding the higher education in the context of the modern era.*

Introduction: -The National assessment and accreditation council (NAAC) was established in the year 1994 as an autonomous institution under the UGC.NAAC's agenda of total quality view point has made a profound effect on the institutional perception of quality.The past decade has witnessed Colleges and Universities adopting innovative methodologies so much so that the quality sustenance and quality enhancement are the two keywords reverberating in most colleges of higher learning in the country.

NAAC has been actively engaged in the performance evaluation and implementation of quality sustenance procedures in universities and colleges.NAAC vision and mission statements clearly specify its functioning highlighting quality assurance mechanism in higher education institutions with the combination of self and external quality evaluation,promotion sustenance activities and initiative.The prime agenda of NAAC is to assess and accredit institutions of higher learning with an objective of helping them to work continuously to

VOLUME - VIII, ISSUE - I - JANUARY - MARCH - 2019
AJANTA - ISSN 2277 - 5730 - IMPACT FACTOR - 5.5 (www.sjifactor.com)

30. Dr. Ambedkar's Revolutionary Thinking

Dr. Vinay Kumar Upadhyay
Associate professor & Head, Department of Sanskrit, Nutan Adarsh College, Umred, District-Nagpur (Maharashtra).

Abstract

Dr. Ambedkar was a social revolutionary of our age. The establishment of the dignity of man his right to equality was his passion. He rejected all that he conceived to be opposed to this end and accepted and preached what according to him was conducive to this.All his social, economic and political ideas, to much extent, were conditioned by this one passion.In the Indian context, the Hindu religion and the social tradition constituted the main hindrance, the worst sufferers of which were the dalits. In the first instance,Dr.Ambedkar tried to reform the Hindu religion and tradition.But his proposal of reform was too bitter a dose for the orthodoxy to swallow. He, therefore, had no choice except leaving Hinduism.After a long and serious contemplation,he decided to embrace, Buddhism. It was only refusing to respond to many allurements coming from various quarters that he took this step. Why? What were the factors responsible for Dr. Ambedkar's choice of Buddhism? What were his considerations? Unfortunately, Dr.Ambedkar himself was,by and large,silent on this point. Whatever explanations he gave or statements he made in this connection were mostly for the consumption of his innumerable illiterate followers. So many conjectures were made about his intention none of which seems to be satisfactory. It is worthwhile to analyse the event with scientific perspective so as to bring to relief its real significance,scope as well as limitations.The objective of the paper is to attempt this analysis.

Introduction

Constitution has created Democratic Republic state but there is the worst violation of our constitutional human rights with "Human Dignity" which is enshrined in the Preamble and Art.21 of our constitution and the Universal Declaration of Human Rights 1948 to which India has been a signatory since its beginning.The Right to Life and Dignity ,Right to Equality and Liberty being violated everyday,every hour in India. According to Dr. Babasaheb Ambedkar

OLUME - VIII, ISSUE - II - APRIL - JUNE - 2019
JANTA - ISSN 2277 - 5730 - IMPACT FACTOR - 5.5 (www.sjifactor.com)

CONTENTS OF ENGLISH

S. No.	Title & Author	Page No.
1	Depiction of Contemporary Socio-Political Perspectives in Shashi Tharoor's India Shastra: A Critical Study **Santosh S. Karbhari**	1-6
2	Reflection of Partition in the Post-colonial Indian English Novels (Ice Candy Man, Clear Light of the Day, Difficult Daughters) **Shital P. Mendhe**	[illegible]
3	The Nowhere Man : A Diasporic Study **Assit. Prof. Ravikumar Dhokade**	12-21
4	Portrayal of History and Politics in Shashi Tharoor's The Great Indian Novel : A Critical Study **Dr. Haibatpure S. T.**	22-29
5	Causes for Over Dues in Banking Sector: An Empirical Study **Dr. M. Venkata Subbaiah**	30-33
6	Evolution from Image to Identity of a Muslim Women - A Inquiry **Dr. Aiman Nafis Ahmad**	34-40
7	Extraction of Extractive Products of Fruit Sample of Terminalia Belerica in Hydrochloric Acid, Water and Benzene and Their Spectrochemical Analysis **S. V. Jadhav**	41-46
8	Brackish Water Shrimp Farming Projects Opportunity to Develop Rural Entrepreneurship in Coastal Area of Palghar Taluka **Dr. Jaywant Kashinath Patil**	47-51

2. Reflection of Partition in the Post-colonial Indian English Novels (Ice Candy Man, Clear Light of the Day, Difficult Daughters)

Shital P. Mendhe
Asstt. Professor in English, Nutan Adarsh Arts, Comm. & Smt. M. H. Wegad Science College, Umred.

India became free from a three-century old British imperialistic rule on 15th August. In the history of our country it was a day of mixed emotions. The dawn of a new era came out to be one of the dark days in the history of Indian sub-continent. The calamity of partition has given rise to imaginary exploration with an attempt to describe the internal turmoil and social complexes that weighted down the subcontinent. The immense volume of the partition fiction in English, Urdu, Hindi, Bengali and other languages of the subcontinent realistically records the dreadful human disaster in the wake of partition. The incredible suffering and confusion of the people of the subcontinent has been a favorite theme with the Indian and Pakistani writers. There are number of literatures based on the themes of partition of India and Pakistan. the bulk of them consisting famous novels.

The foremost attempt in this direction is taken by Khushwant Singh in his novel Train to Pakistan depicted the trauma of the victims of partition. The Rape by Raj Gill holds political leadership responsible for the overall drama of partition and its devasting effects. Manohar Malgonkar in A Bend in the Ganges portrays an altogether different version of the story from a new perspective. The Shadow Lines by Amitava Ghosh focuses on the repercussion of this fateful destiny of India, its victims its ugliness and brutality. The Azadi by Chaman Nahal gives realistic as well as comprehensive portrayal of the tragedy of partition. Bapsi Sidhwa's Ice Candy Man, Manju Kapoor's Difficult Daughters and Anita Desai's Clear light of the Day are some of the beads in the string.

Bapsi Sidhwa's works have received an approval for documenting trustworth representation of mutual abhorrence, distrust and vast upheavals culminating in the result c partition. Her Cracking India (1991), originally published as Ice Candy Man in India. Th novel offers a unique perspective on partition and is narrated through the point of view of a gi from the Parsee community, an ethnic and religious minority but one with considerable cla

CONTENTS OF ENGLISH

S. No.	Title & Author	Page N
1	Dr. Babasaheb Ambedkar and Women **Dr. S. Sudarkodi**	1-8
2	Dr. B. R. Ambedkar Views on Womens Liberty **Dr. Manish Shankarrao Gawai**	9-11
3	Dr. Babasaheb Ambedkar: A Great Philosopher **Shital Mendhe**	12-1
4	Mooknayak: A Voice of Dr. Ambedkar **M. P. Sahare**	18-2
5	Dr. Ambedkar's Contribution to the Emancipation of Women **Dr. Pradnya S. Yenkar**	23-
6	Dr. Babasaheb Ambedkar and Globalization **Dr. (Dr.) Chandrashekhar Vasant Joshi**	27-
7	Bhārat Ratna Dr. B.R. Āmbe□kar (1891-1956): A Buddhist Pa□□ita of Modern India **Dr. Sonam Zangpo**	32
8	Dr. Babasaheb Ambedkar's Views on Students **Dr. Abhay M. Patil**	3
9	Dr. Babasaheb Ambedkar and Education **Miss Priya V. Pawar**	
10	Dr. Babasaheb Ambedkar and Manusmriti: A Controversial thought about Discrimination **Prof. Koushik Roy**	
11	Dr. Babasaheb Ambedkar and His Views on Indian Education System **Kuntal Dutta**	
12	The Harbinger of Indian Constitution - Dr. B. R. Ambedkar **Prof. Dinesh Kumar**	
13	Dr. Babasaheb Ambedkar and Untouchability **Prof. Reena Rani**	

3. Dr. Babasaheb Ambedkar: A Great Philosophe

Shital Mendhe

Assistant Professor in English, Nutan Adarsh Arts, Commerce and Science College, Um

Introduction

Dr. B. R. Ambedkar was a brilliant intellectual, powerful orator, prolific writ maker of Indian Constitution, a true patriot and profoundly significant revol... championed human rights and human dignity as a true path finder ... civilization. Dr. Ambedkar had the mission of eradication of untoucha... things in life, especially in the national political arena. He was a dominating figure and organizer of the dalits during anti colonial struggle against the British in India. His con justice was based on the idea of a casteless society. Dr. Ambedkar was also an editor, B activist, Architect of Indian Constitution and highest peak of scholarship in diverse f knowledge. Moreover, he was a veritable phenomenon of the 20th century. Righ childhood Ambedkar was in favour of Buddhism. He was highly influenced by the phil of Buddha, Kabir and Mahatma Phule. He proudly announced that he regards the abov personalities as his own teachers. Dr. Ambedkar provides a powerful source of inspirat all. In all Ambedkar contribution to Indian society is much more than what is usually cir His other major contributions in the diverse fields are rarely articulated. But the relev Ambedkar's thoughts is much more in the present scenario. His thoughts are still unpara actions more worthy than anyone else in the modern century.

Dr. Ambedkar and the Constitution of India

Dr. Ambedkar played a very constructive role in the making of the constitution zeal and devotion the members of Drafting Committee and specially its chairman Dr. Am worked. During his work he passed several nights without meal and even sleep. Dur historical work of drafting the constitution of India, he brushed aside his own demar engrossed himself to make the constitution in order to defend our country. Such a trem work is done by Dr. Ambedkar single handedly whereas seven members were nominated committee. But due to some reasons it happened ultimately that the burdens of drafti constitution fell on Dr. Ambedkar and such a tremendous Himalayan type of voluminous

CONTENTS OF ENGLISH PART - II

S. No.	Title & Author	Page N
12	Contemporary Social Issues as Reflected in the Novels of Aravind Adiga **Prof. Amol C. Indurkar**	74-78
13	Report on Species Diversity of Brachionoidae Family (Rotifera) from Wainganga River, Bramhapuri, Dist: Chandrapur (Ms), India **Chavan A. W.** **Murkute V. B.**	79-85
14	Maratha History as Reflected in Tagore's Writings **Mousumi Roychoudhury**	86-8
15	The Representation of Humanism and Destitute in Untouchable by Mulk Raj Anand **Saran S.** **Tresa Ouseph**	90-9
16	Stress Management for Library and Information Professionals in Technology-Intensive Environment **Md Alamgir Khan**	95-1
17	Majestic A Symbol In J G Farrel's Troubles **Basavaraj S. Mailare**	102
18	Implication of Globalization on Social Policy **विश्वांबर धर्मा गाय वाड**	10
19	Female Foeticide As A Social Menance: Its Concepts Causes and Solution **Dr. Khalil Nabisab Sayyed**	10
20	Impact of Rural Development on Rural Indian Women **Shital P. Mendhe**	11
21	Didacticism in Literature: A Tool to Reach Out the Mass **Ravindra M. Sadanshiv**	1
22	Women Empowernment and Women Education in India : An Overview **Dr. Nasreen Liyakat Ali Shaikh**	1
23	Concept of Webliography, Citation Index, Impact Factor and Social Science Research **विश्वांबर धर्मा गाय वाड**	1

VOLUME - VIII, ISSUE - I - JANUARY - MARCH - 2019
AJANTA - ISSN 2277 - 5730 - IMPACT FACTOR - 5.5 (www.sjifactor.com)

20. Impact of Rural Development on Rural Indian Women

Shital P. Mendhe
Assistant Professor in English, NutanAdarsh Arts, Commerce & Smt. M. H. Wegad Science, College, Umred.

Abstract

The concept of rural development is quite comprehensive and extensive. It includes extention of irrigation facilities, expansion of electricity, improvement in the techniques of cultivation, construction of school buildings and provision of educational facilities, health care, construction of rodas which connect villages to the cities. These are some of the heads under which rural development can be measured roughly. Rural development is complex an long term process which envolvebesic transformation of rural society both at social and economic levels Rural development has influenced then life of rural women, too. The empact of rura development on rural women is very positive. The lives of rural women have been changing du to the various development plans, schemes and programmes which have been undertaken by th government of India. The present paper deals with the impact of rural development on rura Indian women.

Introduction

Gandhiji's vision of national development is based on th r reconstruction and development. To put it in the words of Gandhiji, "Every be s reliant and capable of managing its affairs even to the extent of defending itself against the who world." Gandhiji's vision of national development cannot go without the reconstruction villages. Yes, India is a country of villages. Unless and until villages in India develop, Ind cannot be called as developed country. The concept of rural development is quite comprehensi and extensive. It includes extension of irrigation facilities, expansion of electricity, improveme in the techniques of cultivation, contruction of school buildings and provision of educatio facilities, health care, construction of roads which connect villages to the cities. These are so of the heads under which rural development can be measured roughly. Rural development i complex and long term process which involve basic transformation of rural society both at so and economic levels. Rural development is a planned programme to enhance the quality of style of the rural people. Gandhiji believed in 'Gram Swaraj' which he felt was necessary

VOLUME - VIII, ISSUE - 1 - JANUARY - MARCH - 2019
AJANTA - ISSN 2277 - 5730 - IMPACT FACTOR - 5.5 (www.sjifactor.com)

CONTENTS OF MARATHI PART - III

अ.क्र.	लेख आणि लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्र.
१	डॉ. आंबेडकर यांचा, "बहुजन हिताय, बहुजन सुखाय" दृष्टीकोन **प्रा. डॉ. जयेश अवचारे**	१-६
२	क्रांतीज्योती सावित्रीबाई फुले यांचे स्त्रिशिक्षण विषयक कार्य **प्रा. डॉ. राजेंद्र मुरलीधरराव झाडे**	७-९
३	लोक प्रतिनिधी आणि विकास कार्य (भंडारा जिल्हा विशेष संदर्भ) **राहुल प्रकाश घुटे**	१०-१३
४	समकालीन प्रश्न व भारतीय लोकशाही **संदीप दुंदुरवार**	१४-१९
५	भारतीय अर्थव्यवस्थेत स्त्री सक्षमीकरणाची भूमिका **डॉ. दामोदर चंद्रभानजी दुधे**	२०-२३
६	चंद्रपूर जिल्ह्यातील माध्यमिकशाळांमधील विद्यार्थ्यांची स्थिती **अर्चना रामाजी पेंढाम**	२४-२९
७	विद्यार्थ्यांची वैचारिक प्रगल्भता आणि ज्ञानजिज्ञासा : एक तात्विक विश्लेषण **चंद्रकांत प्रल्हाद सोनवणे**	३०-३३
८	सामाजिक कार्यकर्ते आणि संघटन शक्ति **प्रा. मनोहर आ. गुडधे**	३४-३६
९	स्त्रीवादी आणि महिला सक्षमीकरण **सहा. प्रा. पवन द. महंत**	३७-४२
१०	महाविद्यालयातील नापास व गळती **प्रो. डॉ. अवचारे जयेश पी.**	४३-४६
११	जातक कथांमधून दिसून येणारे तत्कालिन समाजजीवन **प्रा. डॉ. शिलेश एकनाथराव लोंढे**	४७-५०
१२	तुळजापूर तालुक्यातील पर्यटन स्थळांचा भौगोलिक अभ्यास **प्रा. कांबळे डी. एस.**	५१-५४
१३	भारतीय समाज : स्त्री सक्षमीकरण **डॉ. रमेश एम. सोनमोडे**	५५-५९

VOLUME - VIII, ISSUE - I - JANUARY - MARCH - 2019
AJANTA - ISSN 2277 - 5730 - IMPACT FACTOR -5.5 (www.sjifactor.com)

१३. भारतीय समाज : स्त्री सक्षमीकरण

डॉ. रमेश एम. घोरपडे
समाजशास्त्र विभाग प्रमुख, नूतन आदर्श कला, वाणिज्य आणि श्रीमती म. ह. वेगड विज्ञान महाविद्यालय, उमरेड

भारतीय सामाजिक संरचनेचा अथवा संघटनेचा गौरव अनेक समाजशास्त्रज्ञांनी केला. समाज संरचनेत जी तत्वे आहेत त्यांनी जगाला चकीत करून सोडले आहे. सुमारे पाच हजार वर्षांपूर्वी जेव्हा संपूर्ण जग अज्ञान आणि दुःख यांच्या अंधारात पुर्णपणे बुडाले होते. तेव्हा भारतीय समाज मात्र विकासाच्या अत्युच्च शिखरावर आरूढ झालेला होता. याचे मुख्य कारण भारताची अद्भुत रम्य व तत्वाधिष्ठित अशी समाजरचना होय. ह्या समाज रचनेत सर्वांवर धर्म आणि नितीचे पुर्ण नियंत्रण होते. त्यांचे व्यवहार ज्ञान, पवित्र व त्याग ह्या मुल्यांवर अधिष्ठित होते. ज्या देशात ज्ञानसुर्याचा किंवा उच्च, उदार चरीत संस्कृतीचा प्रथम उदय झाला तो देश म्हणजे भारत. जेथे धर्म, ज्ञान व वैराग्य, ह्यांची त्रिवेणी अखंड वाहत होती. तो देश म्हणजे भारत. जेथे भोग आणि त्याग, ऐहिक आणि पारलौकिक या द्वंद्वाचा सुंदर आणि समुचित संगम आढळून येतो. तो देश म्हणजे भारत. भारताची सारी संस्कृती धर्म आणि ह्यांच्या पायावर उभारलेली आहे. दैनंदिन जीवन जगत असतांना मानवाला अनेक प्रश्नांना आणि समस्येला तोंड द्यावे लागते. मानव समाजाने कितीही प्रगती केली तरी मानवासमोर आणि आता कोणतीही समस्या नाही अशी परिस्थिती निर्माण होणे शक्य नाही. डॉ. आर. एन. मुखर्जी :- यांच्या मते मानव नेहमी आपल्या समोरील नवनवीन समस्यांच्या संदर्भात विचार करीत राहील. आताही विचार करेल. आणि मानवाचे जोपर्यंत अस्तित्व राहील. तोपर्यंत तो विचार करेल. सामाजिक जीवनाच्या समस्यांचे अस्तित्व हे कधिही संपुष्टात येत नाही. वेद, उपनिषदे, स्मृती, पुराणे, रामायण, महाभारत या हिंदूंच्या धर्मग्रंथात भारतीय समाजाच्या विचारांचे मुळे आढळतात. भारतीय समाजाचे उगमस्थान म्हणून मनुस्मृतीचा उल्लेख करावा लागतो.

प्राचीन कालखंडातील स्त्रियांची स्थिती

वैदिक कालखंड (इ. स. पूर्व 600 वर्ष पर्यंत)

वैदिक कालखंडाला हिंदू समाजाचा सुवर्णकाळ मानला जातो. या कालखंडात स्त्रियांची स्थिती केवळ चांगली नव्हे तर अत्यंत चांगली होती. वैदिक साहीत्यावरून असे दिसून येते की, त्यावेळी स्त्रियांची स्थिती, आत्मविश्वास, शिक्षण, विवाह, संपत्ती इत्यादी बाबतीत स्त्रियांना पुरूषाबरोबरीचे स्थान होते. त्यावेळीही समाज पुरूष प्रधान असला तरीही स्त्रियांना महत्वाचे स्थान होते. पुरूष गृहपती तर स्त्री ही गृहस्वामीनी होती. पत्नीच्या रूपात तर तीचा दर्जा अत्यंत उन्नत होता. तिला 'राणी' सारखी राहण्याचा आशीर्वाद दिला जात होता. ऋग्वेदात तर पत्नी हेच घर आहे असे म्हटले आहे. महाभारताच्या कथनानुसार ज्या घरात पत्नी नाही ते घर 'घर' नाही. गृहीनी शिवाय घर म्हणजे जंगल होय. ऋग्वेदात तर पती-पत्नी यांना संयुक्तपणे यज्ञ करावे लागत असे.

VOLUME - VIII, ISSUE - I - JANUARY - MARCH - 2019
AJANTA - ISSN 2277 - 5730 - IMPACT FACTOR - 5.5 (www.sjifactor.com)

CONTENTS OF MARATHI PART - III

अ.क्र.	लेख आणि लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्र.
१४	महिला विकासाकरीता भारतीय संविधानातील तरतूदी **Prof. Dr. Vishakha Jagannath Dere**	६२-६६
१५	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर व प्रजासत्ताक भारत : संविधानकर्ते डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर **डॉ. नलिनी बोरकर**	६७-७३
१६	धर्मनिरपेक्ष भारत **प्रा. विनोद महादेवराव पुनवटकर**	७४-७६
१७	मूलभूत अधिकर व समाज **प्रा. डॉ. रणधीर साठे**	७७-८०
१८	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि संविधान निर्मिती **डॉ. रमेश मसाराम घोनमोडे**	८१-८४
१९	भारतीय संविधान व शैक्षणिक हक्क **डॉ. चेतना प्रल्हाद सोनकांबळे** **श्री सांजुरे दीपक प्रल्हाद**	८५-९०
२०	मूलभूत अधिकार व समाज **प्रा. डॉ. रश्मी प्रविण गजरे**	९१-९४
२१	धर्मनिरपेक्ष भारत **डॉ. सौ. किरण प्रल्हादराव पिनाटे**	९५-९७
२२	धर्मनिरपेक्ष भारताच्या लोकप्रशाहीसमोरील जमातवाद व जातीवाद एक आव्हान **प्रा. विकास व. आडे**	९८-१०४
२३	बाबासाहेबांनी स्वीकारलेला बौद्ध धर्म व त्यासाठी झालेला विरोध **प्रा. डॉ. एन. बी. मठपती**	१०५-१११
२४	भारतीय संविधान आणि महिलांचे अधिकार **प्रा. डॉ. विद्या के. भैसारे**	११२-११४
२५	पर्यावरण संरक्षण आणि कायद्यांची जनजागृती **प्रा. डॉ. सोपानदेव पिसे**	११५-११९
२६	मुलभूत अधिकार व समाज	

VOLUME - VIII, ISSUE - I - JANUARY - MARCH - 2019
AJANTA - ISSN 2277 - 5730 - IMPACT FACTOR - 5.5 (www.sjifactor.com)

१८. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि संविधान निर्मिती

डॉ. रमेश मसाराम घोनमोडे
समाजशास्त्र विभाग प्रमुख, नूतन आदर्श महाविद्यालय, उमरेड.

मसुदा समितीचे अध्यक्ष डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर

कॅबिनेट मिशनच्या योजनेनुसार जुलै 1946 मध्ये घटना समिती गठीत झाली. या घटनासमितीत 296 सदस्यांसाठी निवडणूक घेण्यात आली आणि 93 जागा वसाहतीचा राज्याचा दर्जा असलेल्या राज्यांसाठी ठेवण्यात आल्या होत्या. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर पश्चिम बंगाल मधुन शरदचंद्र बोस यांचा पराभव करून घटनासमितीवर निवडून आले होते. पण डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांना घटनासमितीत प्रवेश मिळू नये यासाठी सर्व स्तरावरुन आटोकाट प्रयत्न करण्यात आला होता. साक्षात लोहपुरूष सरदार पटेल म्हणालेत, "घटना परिषदेचे दरवाजे आणि खिडक्यात काय प्रत्यक्ष तावदानेसुध्दा मी बंद केली आहेत. पाहायचे आहे आता डॉ. आंबेडकर, घटना परिषदेत कुदून आणि कसा प्रवेश करतात ते" अर्थात सरदार पटेलांचे प्रयत्न डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांना घटना, परिषदेतील प्रवेशातून थांबवू शकले नाहीत. उलट पटेलांना बाबासाहेबांची योग्यता व विद्वत्ता मान्य करावी लागली. जेव्हा बाबासाहेबांना मसुदा समितीचे अध्यक्षपद मिळाले तेव्हा पत्रकारांनी व आंबेडकर विरोधकांनी सरदार पटेलांना प्रश्न विचारला "डॉ. आंबेडकर हे गांधीजीचे टीकाकार आणि कॉंग्रेस विरोधक असूनही त्यांची अध्यक्षपदी आपण निवड का केली?" त्यावर पटेलांनी उत्तर दिले, ते म्हणाले, "तुम्हाला घटना निर्मितीबद्दल काय कळते? आम्हाला या कार्यासाठी डॉ. आंबेडकरांपेक्षा श्रेष्ठ व्यक्ती सापडणे शक्य नव्हते. आम्ही सर्वश्रेष्ठ व्यक्तीचे निवड केली आहे." याचाच अर्थ मसुदा समितीच्या निर्मितीपर्यंत डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या घटना समितीतील कार्यामुळे कॉंग्रेसचे नेते खुश झाले होते. डॉ. बाबासाहे आंबेडकरांशिवाय भारतीय संविधान योग्य व सुव्यवस्थित बनू शकणार नाही याची जाण त्यांना झाली होती बाबासाहेबांनाही प्रकृतीची काळजी न करता आणि कष्टाने भारताच्या परिस्थितीला अनुकुल असे संविधान निर्मा करण्याचा प्रयत्न केला.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे राष्ट्रप्रेम

डॉ. बाबासाहेबांचे घटना परिषदेतील योगदान 17 सप्टेंबर 1946 पासून सूरू झाले. पं. नेहरूंच्या उद्दिष्टां ठरावावर आपले मत व्यक्त करतांना ते म्हणाले, "आज आपण राजकीय, सामाजीक आणि आर्थिकदृष्टया दुभंग असलो तरी माझी खात्री आहे की, काळ नी परिस्थिती येताच आपल्या एकजुटीला कोणतीही गोष्ट अडथळा नि करू शकणार नाही. जरी जाती आणि पंथ अनेक असले तरी आपण एकराष्ट्र होऊ हयाविषयी माझ्या मनात बिल संदेह नाही. "आपल्या देशातील सर्व वर्गांना सोबत नेण्याची व अंती एकी होईल असा मार्ग स्वीकारण्याची आ अंगी ताकद आहे हे आपल्या वागणुकीने सर्वाच्या प्रत्ययास आणु". या बाबासाहेबांचे राष्ट्रभावनेने प्रेरित असे

Scanned by PDF Scanner